

Eva Lesenková, Helena Bouzková, Alexandra Surá

ZVYŠOVÁNÍ ZDRAVOTNÍ GRAMOTNOSTI – ZAPOJENÍ NÁRODNÍ LÉKAŘSKÉ KNIHOVNY DO SPOLUPRÁCE SE SÍTÍ VEŘEJNÝCH KNIHOVEN ČR

Eva Lesenková, Helena Bouzková, Alexandra Surá

Anotace

NLK v roce 2019 organizovala pilotní semináře pro knihovníky, jejichž tématem byla podpora zdravotní gramotnosti občanů ČR. Cílem seminářů bylo motivovat veřejné knihovny ke spolupráci, a také nalézt a vyzkoušet vhodný způsob, jak podporovat a propagovat zdravotní gramotnost prostřednictvím sítě veřejných knihoven

Klíčová slova

zdravotní gramotnost, informačně-zdravotní gramotnost, veřejné knihovny, knihovnicko-informační služby, webový portál MedLike

1 Úvod

Oblast zdravotní péče je nedílnou součástí základních strategických vládních dokumentů Zdraví 2020 [1] a Strategický rámec Zdraví 2030 [2]. Druhý z uvedených dokumentů obsahuje 3 strategické cíle: 1. Zlepšení zdravotního stavu populace, 2. Optimalizace zdravotnického systému, 3. Podpora vědy a výzkumu, které se dělí na specifické cíle. První strategický cíl – Zlepšení zdravotního stavu populace se zaměřuje na *Primární a sekundární prevenci nemocí, zvyšování zdravotní gramotnosti a odpovědnost občanů za vlastní zdraví.*

O zapojení Národní lékařské knihovny (NLK) do národních aktivit podporujících zvyšování zdravotní gramotnosti, které probíhají v rámci Národní strategie ochrany a podpory zdraví

a prevence nemocí „Zdraví 2020“, informovali pracovníci NLK ve sdělení „*MedLike – spolehlivé informace o zdraví a nemoci pro občana v Národní lékařské knihovně*“ [3], které bylo prezentováno na Medsoftu v roce 2017.

2 Portál MedLike

Zpřístupněním portálu MedLike, který soustřeďuje odkazy na spolehlivé informační zdroje o zdraví a nemoci pro občana s garancí validity a důvěryhodnosti předávaných informací, se rozšířilo dosavadní portfolio knihovnicko-informačních služeb i pro laickou veřejnost.

V portálu se nacházejí odkazy s anotacemi, které jsou uspořádávány do témat. Systematická selekce vytipovaných spolehlivých zdrojů je konána s použitím vlastní metodiky hodnocení kvality.

Metodika posuzování kvality získávaných dokumentů pro MedLike byla vytvořena s přihlédnutím k publikovaným zahraničním zkušenostem (rešerše provedená v databázovém centru Ovid z bázi Medline, Embase, LISA, LISTA, LISS) a na základě odborných knihovnických zkušeností z praxe.

Portál, který je v provozu necelé tři roky, za období 7. 4. 2017 – 7. 2. 2020 navštívilo 4750 uživatelů, kteří v tomto období alespoň jednou iniciovali návštěvu. Další údaje z přehledů vykazují 7 718 návštěv, při nichž bylo zobrazeno 18 734 stránek. Návštěvnost portálu se také zvyšuje díky odkazům, které jsou vystavovány na sociální síti – facebook NLK.

3 Informační zdravotní gramotnost v knihovnách a spolupráce s NLK

V úsilí nalézat cesty pro zvýšení informovanosti a zlepšení postojů veřejnosti ke zdraví a zdravotní péči Národní lékařská

Kritéria kvality	Špatná—0 bodů	Ucházející—1 bod	Dobré—3 body	Výborné—5 bodů
Autor Je uveden autor? Je autor odborníkem v daném oboru? Byly informace recenzovány?	Autor není uveden.	Autoři jsou uvedeni, ale není uvedeno pracoviště ani kontakt.	Autoři a kontakty na ně jsou uvedeny, ale nejde o odborníky v dané oblasti.	Autoři jsou jednoznačně identifikovatelní. Jejich pracoviště je důvěryhodné. Lze potvrdit legitimitu autora a obsahu. Autoři jsou respektováni a spolehliví.
Vlastnictví Komu patří webové stránky? Jsou uvedeny kontaktní informace vlastníka stránky?	Nakladatelství / zdrojový web není uveden.	Nakladatelství / zdrojový web je uveden, ale není uvedeno pracoviště ani kontakt.	Jsou uvedeny kontakty na nakladatelství / zdrojový web.	Nakladatelství / zdrojový web je jednoznačně identifikovatelný a je důvěryhodný. Je uveden kontakt. Nakladatelství / zdrojový web je respektovaný a spolehlivý.
Aktuálnost Je uvedeno datum vytvoření a aktualizace? Jsou uvedené odkazy aktuální?	Datum není uvedeno.	Datum je uvedeno, ale stránka nebyla dlouho aktualizována.	Datum je uvedeno, ale je trochu neaktuální.	Datum je aktuální.
Ověřitelnost zdrojů Jsou uvedeny odkazy na původní zdroje? Jaký je charakter odkazů, jsou mezi nimi odborné zdroje?	Nejsou uvedeny odkazy na původní zdroje.	Jsou uvedeny odkazy na původní zdroje, ale jsou chybné nebo špatně dohledatelné. Nejde o odkazy na odborné zdroje.	Jsou uvedeny odkazy na původní zdroje, tak aby byly dohledatelné. Nejde o odkazy na odborné zdroje.	Jsou uvedeny odkazy na původní zdroje, tak aby byly dohledatelné, a jsou mezi nimi odborné zdroje.
Komplementarita informací zdravotník – pacient, účel stránky Za jakým účelem byla stránka založena? Je jasné, pro koho je stránka určena?	Informace je prezentována s emotivními slovy. Informace jsou nevyvážené nebo obsahují sporná fakta. Není jasné, pro koho je stránka určena.	Obsahuje sporný obsah a několik emotivních slov. Obsah je názorem autora podporovaný fakty. Je jasné, pro koho jsou stránky určeny.	Fakta jsou prezentována bez předpojatosti a informace jsou detailní. Stránky jsou určeny přímo pacientům.	Fakta jsou prezentována bez předpojatosti a informace jsou detailní a poskytují různé pohledy. Stránky jsou určeny přímo pacientům.
Uživatelská přívětivost Jsou stránky uživatelsky přívětivé, je navigace na nich snadná? Jsou informace na stránce psány tak, aby jim rozuměl laik? Jsou stránky bez chyb?	Stránky jsou špatně srozumitelné, mohou obsahovat chyby s nekompletními informacemi a navigace na stránce je obtížná.	Obsahují gramatické a pravopisné chyby. Informace jsou povrchní. Stránky jsou nepřehledné, navigace na stránce je obtížná.	Stránky jsou srozumitelné, obsahují malé pravopisné a gramatické chyby. Informace jsou aktuální a přesné. Navigace na stránce je zvládnutelná.	Bez chyb. Jasné, stručné, aktuální a přesné informace. Stránky jsou přehledné a navigace na nich je snadná.
Ochrana osobních údajů Vyžaduje stránka registraci? Obsahuje stránka informace o způsobu nakládání s osobními daty?	Na stránce je vyžadována registrace bez jakéhokoli vysvětlení nebo údajů o nakládání s osobními daty.	Stránka vyžaduje registraci. Jsou uvedeny informace o způsobu nakládání s osobními daty.	Stránka vyžaduje odůvodněnou registraci. Jsou uvedeny informace o způsobu nakládání s osobními daty.	Stránka nevyžaduje registraci ani jiným způsobem nevyžaduje poskytnutí osobních dat.
Transparentnost Jak je stránka financována? Jsou reklamní sdělení jasně oddělena od vlastního informačního obsahu? Není poskytování informací spojeno s prodejem souvisejícího zboží?	Není jasné, z čeho je stránka financována. Reklamní sdělení není jasně odděleno od informačního obsahu. Poskytování informací je spojeno s prodejem zboží.	Není jasné, z čeho je stránka financována. Reklamní sdělení není jasně odděleno od informačního obsahu. Poskytování informací není spojeno s prodejem zboží.	Není jasné, z čeho je stránka financována. Na stránce se nenachází žádné reklamní sdělení a poskytování informací není spojeno s prodejem zboží.	Stránka je financována z veřejných prostředků, nenachází se na ní žádné reklamní sdělení a poskytování informací není spojeno s prodejem zboží.
Pertinence Jsou informace pro mě užitečné?	Informace není relevantní k tomu, co potřebuji zjistit.	Na stránce je pár informací, které mohu využít.	Budu schopný/á využít některé informace pro zodpovězení mých dotazů.	Většinu informací budu schopen/na využít pro zodpovězení mých dotazů.
Vhodnost Kolik toho mohu pochopit?	Většina slov a obsahu mi je nesrozumitelných.	Obsahuje množství slov, kterým nerozumím.	Obsahuje několik slov a frází, kterým nerozumím.	Jsem schopen/na porozumět celému obsahu a všem slovům.

Obrázek 1 – Tabulka k hodnocení kvality vycházející z metody C.R.A.P. testu

knihovna iniciovala v roce 2019 realizaci pilotních seminářů, které proběhly v různých typech veřejných knihoven.

Hlavním smyslem seminářů bylo motivovat knihovníky ke spolupráci v podpoře zdravotní gramotnosti širší občanské veřejnosti a také přenést na účastníky „know-how“, jak rozpoznat kvalitní informaci. Zdravotní informační gramotnost lze považovat za součást zdravotní gramotnosti související se schopností získat a pochopit zdravotní informace.

Program semináře byl rozvržen do části teoretické, ve které byly vysvětleny pojmy zdravotní a mediální gramotnosti s cílem podpořit u posluchačů vědomí důležitosti kritického výběru hledané informace. Schopnost a dovednost hodnotit informaci závisí na uvědomění si měřítek (kritérií), podle kterých lze lépe poznat kvalitu. S důrazem na osvojení si tohoto přístupu byli posluchači seznámeni s portálem odkazů na věrohodné zdroje o zdraví a nemoci MedLike a s kritérii kvality, podle kterých je výběr odkazů filtrován.

V závěrečné fázi semináře si účastníci ve cvičeních vyzkoušeli podle zadané metodiky v self-testování, schopnosti hodnotit kvalitu vyhledávaných zdrojů o zdraví a nemoci. Poté probíhalo hodnocení a porovnávání výsledků.

V praktické části účastníci za pomoci tabulky, která vycházela z metody C.R.A.P [4] testu, aktivně vyplňovali pracovní listy, kde testovali podle vysvětleného návodu sami sebe na náhodně vybraných internetových odkazech. Self-testování prováděli pomocí námi připraveného formuláře, ve kterém hodnotili kvalitu cvičně přidělených internetových zdrojů.

Hodnocení probíhalo jak podle formálních kritérií, která zahrnovala autorství, vlastnictví, ověřitelnost zdrojů, uživatelskou přívětivost, ochranu osobních údajů a transparentnost, tak

podle subjektivních kritérií zahrnující pertinenci (vlastní přínos) a vhodnost (míra schopnosti pochopit). Hodnotilo se pomocí přidělování bodů podle zadané stupnice: špatné – 0 bodů, ucházející – 1 bod, dobré – 3 body, výborné – 5 bodů.

Závěrečné hodnocení probíhalo provedením násobku přiřazených bodů u formálních a subjektivních kritérií, přičemž výše násobku vyjadřovala váhu daného kritéria. Váha u kritérií mohla být od jednonásobku, trojnásobku až pětinasobku. Výsledkem násobků formálních a subjektivních kritérií byl konečný součet.

Společné posouzení a porovnávání výsledků testů probíhalo formou volného rozhovoru, kterého se účastnili dobrovolně ti, kteří byli ochotni sdělovat své výsledky. Většinou se jednalo o účastníky s vyšším počtem celkových bodů.

Semináře proběhly v pěti knihovnách, mezi kterými byly krajské knihovny s regionální působností (Ostrava, Plzeň, Pelhřimov) a Národní knihovna ČR v Praze. Dva semináře regionální a národní pro zdravotnické knihovny se uskutečnily v Národní lékařské knihovně. Celkem bylo předneseno 18 vyučovacích hodin 95 účastníkům.

4 Diskuse

Významné podněty pro tvůrčí tým přinesla diskuse k tématu hodnocení kvality odkazovaných zdrojů o zdraví a nemoci v portálu MedLike a vyhodnocení cvičných self-testů na hodnocení kvality zdrojů.

Informace týkající se zdraví jsou jedním z nejžádanějších obsahů na internetu. I přes velké množství informací není vždy snadné nalézt pomocí vyhledávačů a specializovaných webů důležité a správné informace. Nedůvěryhodné informace mohou přispět k rizikovým závěrům jako je například nevyhledání zdravotní péče, samoléčba, odmítání léčby či podlehnutí klamavé reklamě na léčivý přípravek. Zdroje informací jsou zveřejňovány za určitým účelem a nabízí se otázka, zda je vůbec možné všechny informace považovat za důvěryhodné. Z tohoto důvodu také není možné automatické zhodnocení důvěryhodnosti. Vždy je důležité zamýšlet se nad konkrétními informacemi, zda z nich můžete vycházet při svém rozhodování [5].

Na základě zkušeností z pilotních seminářů s výukou a vedením cvičení k podpoře zdravotní gramotnosti NLK připravuje nový typ a způsob vzdělávání, který by měl připravit samotné knihovníky pro jejich aktivní zapojení do pomoci veřejnosti při získávání kvalitních informací o zdraví. Plánujeme navrhnout, připravit a zpracovat výukový materiál s interaktivně zpřístupněným obsahem sdíleném pomocí e-learningu, který by umožnil přenášet informační kurz věrohodných informací pro samostudium knihovníků.

5 Závěr

Možnost celoživotního vzdělávání, ve kterém Národní lékařská knihovna tradičně spolupracuje s knihovníky sítě českých veřejných knihoven, se jeví jako vhodná příležitost pro zvýšení informovanosti a zlepšení postojů veřejnosti ke zdraví.

Přímá komunikace s posluchači, zejména v průběhu druhé části semináře, umožnila poukázat na možné formy spolupráce s NLK. Při zapojování knihoven do zvyšování informačně zdravotní gramotnosti je možné se inspirovat řadou zahraničních zkušeností [6, 7, 8]. Role veřejných knihoven v tomto ohledu může být velmi přínosná. Knihovníci pro pomoc veřejnosti při získávání kvalitních zdravotních informací se mohou více zaměřit na:

- informovanost občanů o bezplatném zdroji, kterým je portál MedLike (www.medlike.cz)
- využití příležitosti absolvovat kurzy a semináře informačně zdravotní gramotnosti NLK v Praze, které jsou vyhlášeny

Hodnocení kvality zdrojů

Zdroj: _____

Formální kritéria:

	Body	Násobek
 Autorství	x 5 =	_____
 Vlastnictví	x 5 =	_____
 Aktuálnost	x 3 =	_____
 Ověřitelnost zdrojů	x 3 =	_____
 Komplementarita informací	x 3 =	_____
 Uživatelská přívětivost	x 3 =	_____
 Ochrana osobních údajů	x 1 =	_____
 Transparentnost	x 3 =	_____
SOUČET :		<input type="text"/>

Subjektivní kritéria:

 Pertinence	x 5 =	_____
 Vhodnost	x 3 =	_____
SOUČET :		<input type="text"/>

Obrázek 2 – Formulář „Formální a subjektivní kritéria hodnocení kvality zdrojů“

v akcích celoživotního vzdělávání knihovníků a na webových stránkách NLK

- NLK v roce 2020 nabídne veřejným knihovnám možnost samostudia v novém typu on-line vzdělávání s tématem kritického hodnocení informací na internetu

Zapojením knihoven do komunitních programů zdravotní gramotnosti mohou být knihovny využity jako sdílený organizační a komunitní zdroj a současně mohou zvyšovat hodnotu knihoven pro jiné, případně spolupracující zdravotnické organizace (např. nemocnice) a okolní komunity.

Poděkování

Poděkování Kláře Maškové za spolupráci na přípravě a realizaci seminářů.

Literatura

- [1.] *Zdraví 2020: národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo zdravotnictví České republiky ve spolupráci se Státním zdravotním ústavem, 2014. ISBN 978-80-85047-47-9. Dostupné také z: http://www.mzcr.cz/verejne/dokumenty/zdravi-2020-narodni-strategie-ochrany-a-podpory-zdravi-a-prevence-nemoci_8690_3016_5.html
- [2.] *Usnesení vlády ČR č. 292/2017 ze dne 19. dubna 2017*
- [3.] LESENKOVÁ, Eva, Helena BOUZKOVÁ, Adéla JAROLÍMKOVÁ, Filip KŘÍŽ, Klára MAŠKOVÁ a Lenka MAIXNEROVÁ. *MedLike – spolehlivé informace o zdraví a nemoci pro občana v Národní lékařské knihovně*. In: *MEDSOFT ...2017*, s. 135–140. ISSN 1803-8115. Dostupné také z: <http://www.creativeconnections.cz/medsoft>
- [4.] C.R.A.P. test <https://kisk.phil.muni.cz> [online]. [cit. 2019-10-03] Dostupné na : <https://kisk.phil.muni.cz/digicomp/informacni-a-datova-gramotnost/hodnoceni-informaci>
- [5.] *Formální kritéria hodnocení informačních zdrojů*. <https://kisk.phil.muni.cz> [online]. [cit. 2019-10-03].
- [6.] *Libraries and librarians: Key partners for progress in health literacy research and practice* Wanda Whitney, Alla Keselman, Betsy L. Humphreys. Published in *Inf. Services and Use 2017* DOI:10.3233/isu-170821
- [7.] Wessel CB, Wozar JA, Epstein BA. *The role of academic medical centre library in training public librarians*. *J Med Libr Doc.* 2003; 91 (3): 352–6
- [8.] Madden Anne. (Ever Tried. Ever Failed... – A Health Literacy Case Study and Evidence Review, In *Book of Abstracts ,11 th Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 2019. Dostupné na: http://qqml.org/wp-content/uploads/2017/09/Book-of-Abstracts_Final_After-Conf_v1.pdf

Kontakt

PhDr. Eva Lesenková Ph.D.

PhDr. Helena Bouzková Ph.D.

Mgr. Alexandra Surá Ph.D.

Národní lékařská knihovna

e-mail: lesenkov@nlk.cz